

Çağdaş Etik Tartışmalarına Bir Katkı: Simon Critchley'in Etik Deneyim Teorisi

Ferdi Selim*

Öz

Bir hayat nasıl iyi yaşanır? Bir kişi için hayatı iyi ya da değerli kılan şey(ler) nedir? İlkçağdan itibaren filozoflar bu tür sorunlarla ilgilenmiş, insanın değerli bir varlık olduğuna ve mutluluğun nasıl elde edebileceğine yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Tabii ki bu arayış yalnızca filozoflar için değil mutlu bir hayatı arzu eden her bir birey için değerlidir. Ayrıca hakikatin ve değerlerin bir bir yitirilmiş olduğu, en iyilerin dahi motivasyon eksikliği hissettiği bir çağda bu tür sorular elbette daha önemlidir. Bu bağlamda biz de araştırmamızda kısaca sözünü ettiğimiz bu moral durumu ve iyi yaşam düşüncesini çağa özgü hayal kırıklıklarından, çağdaş öznenin sınırlılıklarından hareket ederek analiz eden Critchley'in etik deneyime yönelik düşünceleri etrafında irdelemek istemekteyiz. Bununla birlikte onun ahlâk felsefesinin kavramsal çerçevesini belirlemek, bu anlamda "sonsuz talep" ve "bağlanma" kavramlarının çağdaş moral krizin tespiti ve tedavi edilmesi sırasında neler becerebileceğini değerlendirmek bu çalışmanın diğer amaçlarıdır.

Anahtar Kelimeler: Critchley, Etik Deneyim, Onay, Talep, Mizah.

A Contribution to Contemporary Ethical Discussions: Simon Critchley's Ethical Experience Theory

Abstract

How does one live a good life? What makes life good or worthwhile for a person? Since ancient times, philosophers have dealt with such problems and made explanations about how human beings are valuable beings and how happiness can be achieved. Of course, this quest is valuable not only for philosophers but also for every individual who desires a happy life. In addition, such questions are of course more important in this age where truth and values are lost one by one and even the best feel a lack of motivation. In this context, we would like to examine this moral state and the idea of good life, which we briefly mentioned in our research, around the thoughts of Critchley on ethical experience, who analyzes the disappointments peculiar to the age and the limitations of the contemporary subject. However, determining the conceptual framework of his moral philosophy, and in this sense, evaluating what the concepts of "endless demand" and "attachment" can achieve during the detection and treatment of the contemporary moral crisis are the other aims of this study.

Keywords: Critchley, Ethical Experience, Confirmation, Demand, Humor.

*Dr. Öğr. Üyesi | Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü

ferdiselim@gmail.com | ORCID: 0000-0003-2576-4499

DOI: 10.36484/liberal.1283967

Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 28, Sayı: 111, Yaz 2023, ss.19-38.

Gönderim Tarihi: 15 Nisan 2023 | Kabul Tarihi: 11 Ağustos 2023

Giriş

Etik deneyim bir ahlaki kavram çizelgesi ya da davranış biçimleri listesi oluşturmak için hareket ettiğimiz başlangıç noktasıdır. Kant'ın da ifade ettiği gibi deneyimin ötesinde ve dışında bağlantılar kurmamızın hiçbir yolu yoktur. Ayrıca etik deneyimi doğaya yönelik deneyimimizin dışında da aramak zorundayız. Sıklıkla tekrarlandığı gibi ahlak, dünyanın nasıl işlediğinden bağımsızdır, çünkü doğada ahlaki bir düzen var gibi görünse de bunu gösterebilmek mümkün değildir (MacIntyre, 2001: 218). Bu nedenle etik deneyimin çerçevesi veya sınırları doğadan hareketle ya da “olan” dan söz ederek değil de “olması gereken”in ne olduğunu soruşturarak kurulmalıdır. İşte Critchley'in de “etik deneyim” ile yapmak istediği, bir filozof olarak mümkün olduğu şekliyle moraliteyi elde etmek ve moral karakterimizin, kavramlarımızın ya da kurallarımızın hangi niteliklere sahip olmak zorunda olduklarını sormaktır. Critchley'in yeni bir etik deneyim teorisi öne sürme çabası doğrultusunda bazı düşünürlerden kimi kavram ve görüşleri ödünç aldığını belirtmek gerekir. Bu yanıyla söz konusu anlayış görece eklektik bir görünüm taşımaktadır. Onun düşüncelerini, inşa ederken Kant, Levinas, Badiou, Logstrup ve Lacan gibi filozofların görüşlerinden istifade etmiştir (Critchley, 1999). Bu felsefenin, ilgili isimlerin görüşlerinden izler taşıdığını ya da bu büyük filozofların gölgesinde yazıldığını belirtsek de Critchley'in etik anlayışının yine de özgün yanlarının olduğunu da söylemek gerekir. Örneğin o, Kant'ın motivasyon ve hareket noktası olarak belirlediği “pratik akıl”ın tek yükümlülük biçimi olduğuna yönelik iddiasına meydan okuyarak bu büyük filozoftan uzaklaşmış ve böyle bir sorumluluğun bizim nitelik ya da yetilerimizin kavrayamayacağı özellikler barındırdığı inancıyla Levinas'a yaklaşmıştır (Critchley, 2015). Başka bir deyişle o, etiğin öznesinin bir talep hissiyle harekete başladığını kabul etse de bu motifin biricik kaynağının ya da etik davranışı belirleyen maksimum kesinlikle akla dayanması gerektiği düşüncesini kabul etmez. Fakat buradan Critchley'in akli bütünüyle reddettiği sonucu çıkarılmamalıdır. Bunun yanı sıra Critchley'in kategorik olarak tasarımılanmış, belirli ve a priori ilkelere hareket ederek açıklamalarda bulunan klasik epistemolojik iddiaların karşısında olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bilgi bilimsel bir açıklamaya gitmeden bir “sonsuz talep” deneyiminden söz eden ve bunun kaynağı hususunda kesin bir iddianın ortaya atılamayacağını düşünen Critchley, zaman zaman bu konuyla ilgili vicdan'ı öne çıkarmıştır (Critchley, 2014). Bu şekilde karşılanamayacak kadar güçlü bir talebin kaynağı ve hatta etik deneyimin kriterlerini belirleyecek biricik bir mekanizma olarak vicdanı görür. Bu nedenle Hutcheson gibi sadece deneyime dayalı bir his teorisini de evrenselleştirilebilir olarak görmez. Ayrıca ahlaki bir duygu teorisi çerçevesinde açıklamalarda

bulunmanın uygun olmadığını düşünür.¹ Bu hususta Badiou'nun “durum/ olay etiği”nden de faydalanan Critchley, öznenin kendi durumundan, “örneğin bir siyasal adaletsizlik durumundan (bir grevden, bir polis şiddeti vakasından, bir adli hatadan vs.) doğan bir talep karşısında etik bir deneyim biçimi” geliştirebileceğini ve böylece ahlaki bir talebi onaylayarak ona bağlanılabileceğini ileri sürer. Bu nedenle etik deneyim pasif bir durum değildir, bir konuya ya da bir olaya duyarlılık göstermek kadar basit bir davranış biçimi de olsa öznenin eylemlerini içerir. Ama bu talepte yine bireyi aşar ve esasında yalnızca ilgili o duruma indirgenemez (Critchley, 2008: 14-15).

Çağdaş ahlak ve siyaset felsefesinin önemli figürlerinden olan ve bugün pek çok akademisyenin gündeminde olan filozofların etik görüşleri sırasında tartışma içerisinde olduğu Critchley, Türkiye’de daha az tanınmasına rağmen söz konusu alanlarda etkin ve önemli bir düşünürdür. On beş yılı aşkın süredir İngilizce konuşan ülkelerde felsefe meraklıları için çağdaş Kıta felsefesinin önde gelen yorumcularından birisi olmuştur (Critchley, 2009a; 2014). Aynı dönemde, anılan Kıta felsefesi kaynaklarından hem yararlanan hem de bu geleneğe özgü felsefi problemleri yeniden belirli bir biçimde gündeme taşıyan bir dizi kitap ve makale ile etik, politika ve sanat üzerine kendi felsefi pozisyonunu geliştirmiştir (Critchley, 2012b). Magnum opus’u sayılabilecek kitabı *Sonsuz Talep*’te (*Infinitely Demanding*), bu çalışmalarını kendi etik-politik felsefesinin kısa ve öz bir programatik özetine yoğunlaştırmıştır. Pratik-politik amacı, gözden geçirilmiş etik bir uğrağı olan politik anarşizm kavramının savunmasıdır (Critchley, 2013b; Gratton, 2007; Graham, 2008).

Bu çalışma Critchley’in genel felsefesi perspektifinden etik deneyim teorisinin temel bulgularını, çeşitli öncüllerden yola çıkarak bazı sonuçlara nasıl ulaştığını incelemek ve nihayet bu görüşlerin filozofun kendisinin de tespit etmiş olduğu etik deneyime ve motivasyona dair sorunları olan çağın krizlerine yaklaşımını değerlendirmektir. Ayrıca yukarıda kısaca bahsedildiği gibi ülkemizde görece daha az tanınan düşünürü tanıtmak ve yeni bir tartışma sahası yaratabilmektir. Bu doğrultuda ilkin şu söylenebilir ki, olumlu yorumların yanı sıra kendisine yöneltilen güçlü eleştirilere rağmen Critchley’in bugün için küçümsenemeyecek hatta insanlığın felsefi-tarihsel kavşağında önemli ve doğru soruları gündeme getiren iddialı yazılarının varlığı

¹ Bu hususta Critchley’in zihninin karışık olduğunu belirtmek gerekir. Aynı metnin bazı yerlerinde bir etik özne teorisi ya da evrenselleştirilebilir bir ahlak teorisinin filozofun işi olmadığını iddia ederken bazen tam aksi yorumlarda bulunarak Hutcheson’u ya da Hume ve Smith’i eleştirmektedir. Bu hususta onun kafa karışıklığını en iyi şu ifadeler gösterir: “Etik hem genelleştirilebilir hem de öznel olarak hissedilebilir mi, hem evrenselleştirilebilir hem de ahlaki benliğimiz içinde kök salabilir mi, yoksa bunlar bir diyalektiğin birbirleriyle uzlaştırılmayan iki yarısı mıdır?” (Critchley, 2010: 35). Fakat bu yorumun ardından Critchley’in kafa karışıklığından ziyade bu güç etik durum karşısında zaman zaman çaresiz kaldığı da söylenebilir.

ile önemli bir yerde bulunduğu söylenebilir (Thurschwell, 2008). Bu sorular Anglo-Amerikan felsefesinin büyük ölçüde temas edemediği veya kaçındığı etik sorular olması bakımından ayrıca değerlidir. Her şeyden önce, Critchley, siyasi motivasyonunun -diğer eylemlere ve eylem biçimlerine karşı politik olarak hareket etme dürtüsü- sadece bireyin veya grup çıkarımının ampirik bir sorunu olmadığını, aynı zamanda felsefi bir problem olduğunu kabul ettiği için kendisine dikkat çekilmelidir (Critchley, 2005).

Critchley'in, seküler liberal demokrasinin önemli sorunlarından biri olarak motivasyon krizine işaret etmesi ve daha önemlisi meta-etik bir tartışmanın ardından yeni bir etik görüş öne sürmesi önemlidir. Bu felsefi cereyan içerisinde düşünürün yeni bir özne kurgusu yaratmaktan öte "şimdiki zamanın sürüklenmesiyle yüzleşebilen, motive edici ve güçlendirici bir etik anlayışı" ile öznenin etik kırılmağına ve politik anlamda direnişine destek verecek tadilatlar yaptığı söylenebilir (Badiou, 2009b). *Sonsuz Talep*'teki projesi, bir yandan basit apolitik kişisel çıkarların ikili tehlikelerinden diğer yandan mutlakçı siyasi öfkeden kaçınırken, bir siyasi eylem kavramını etik olarak anlamlı kılacak şekilde temellendirebilecek bir etik kavramını ifade etmektedir (Critchley, 2009b). Düşünüre göre öznenin etik deneyimindeki kritik kavşak, bu süreç içerisindeki, sonlu ile sonsuz, hayal kırıklığı ile talep arasındaki gerilim sorunudur. Critchley için konunun tam olarak bu duruma göre bölündüğü iddia edilebilir (Laing, 2010). Ancak bu bölünmenin oluşumu çok karmaşık ve girift konuların birlikte işlenmesi gereken bir öznellik sorunudur. Bunu, şu şekilde de ifade edebiliriz: Sonluluğunun tam olarak farkına varamayan öznelerin bu yöndeki trajedileri kadar sonsuzluğunun farkına varamadığı için derinden hissettiği trajedileri bulunmaktadır (Badiou, 2018: 9-11).

Yukarıda ifade edilenlerin dışında Critchley'in felsefi programı içerisinde çeşitli filozofların etik motivasyon sorununu çözmeye yönelik girişimlerinde yer eden kavramsal stratejilerin bir soykütüğünü tartışmak da yer almaktadır. Sorun, gerekçelendirmenin arzusuyla nasıl bağlanabileceğidir. Bununla birlikte ahlakın evrensel talebi ile özne eğilimin zorunlu olarak tikelci ve durumsal karakteri arasında bir uzlaşmanın nasıl gösterileceği ya da sağlanacağı yeni ve özgün olanaklarla gündeme taşınmıştır (Badiou, 2018). Yukarıda anılan bulgular ve çıkarımlar çerçevesinde bu çalışmada, Critchley'in konuya ilişkin bir teori geliştirmeye yönelik ısrarlı arzusu ile bu soybilimsel tartışma arasındaki gerilim sorunsallaştırılmıştır. Özellikle etik alanında bu gerilimin önemi ve yeniden ortaya çıktığı belirtilmiştir. Bir yandan, öznenin tadilatının/resmileştirilmesinin kaçınılmaz olarak belirli bir etik eğilimi ima ettiği iddia edilebilir. Öte yandan, çalışmaları incelendiğinde bu biçimsel açıklama perspektifini aşır gibi görünen bazı etik formülasyonlar öne sürmüş olduğu da söylenebilir.

Bunlar salt biçimsel düzeyin gerisinde ya da ötesinde bir şeye işaret ediyor gibi göründüklerinden, Critchley'in konuyu felsefi araştırmasında merkezi bir yerde değerlendirme arzusuna dair bir ipucu olarak gösterilebilir. Critchley'in çalışmasında tekrar tekrar ileri sürülen iddiaya gelince (öznenin her şeyden önce biçimsel bir sorun oluşturduğu), biçimselleştirmenin kendisinde zımnen etik bir eğilim saptanabilir. Ayrıca makalede düşünürün etik görüşleri ve özellikle etik deneyim teorisi, bu görüş içerisinde yeniden anlamlar kazanan kavramlar çerçevesinde irdelenmektedir. Bu açıklamalar etrafında çalışmanın amacı, Critchley'in özne teorisinin tanımlanmasında ima edilen etik duruş ile açık bir "özne etiği" arasındaki farkı tam olarak belirlemektir. Yazarın hipotezi, ikincisinin yalnızca öznenin etik uğrağının biçimsel ifadesinde zımni kalan bir boyutu somutlaştırdığıdır. Critchley'in etik ağırlığı üstü görece kapalı bırakılan, çeşitli imaları olan özne teorisinin "karar verilemez olana karar verme" şeklindeki etik formülle tartışılmıştır (Critchley, 2009b).

Yeni Bir Etik Deneyimin Olanağı ya da Mahiyeti Üzerine

Critchley'e göre herhangi bir etik deneyim teorisi, ahlaki benliğin çekirdek yapısına, kişileri ahlaki bir eylemde bulunmaya yönlendiren motivasyon kuvvetine, benliğin kendisini bir iyi anlayışına bağlamaya karar vermesini sağlayan şeye dair bir açıklama barındırmalıdır (Critchley, 2010: 19). Yine ona göre, bu teorinin zorunlu ögesi ve etik davranışa sebep olan şey ahlaki taleptir. Kendimi bağlamaya hazır olduğum bir talebin deneyimi olmadığında ahlak denen şey ya hiç başlamaz ya da içi boş formüllerin manipüle edilmesinden ibaret olur. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi ahlaki eylemi belirleyen süreç aynı zamanda öznenin onayıyla birlikte başlar ve nihayetinde eyleme, benliğimize özgü formülasyonu ya da şekli veren yine kendimiz oluruz. Sonuçta gelişigüzel, keyfi ya da tabiri caizse iş olsun diye tercih edilmiş bir eylem biçimi değil, doğrudan benliğimizin yansıması olan bir eylem ortaya çıkar. Bunun varoluşsal bir teyit olduğunu söylemek yanlış olmaz (Critchley, 2008: 21, 23). Bu bakımdan etik deneyim bir pasiflik değildir; en basit durumda dahi ötekinin talebine karşı bir duyarlılık gerektiren öznenin aktif olarak içerisinde yer aldığı eylemler bütünü olarak değerlendirilmelidir (Critchley, 2010: 25). Etik deneyim başlı başına varoluşsal bir farkındalıktır. Kişi bu deneyim ile bir olaya kendini bağlar, yeni nesnelere yaratır. Başka bir ifadeyle iyinin ortaya çıkması bir talebin onaylanmasıyla başlasa da benliğin hem süreci etkileyerek dahası belirleyerek hem de süreçten etkilenerek bu eylemler demeti içerisinde yer aldığını belirtmek gerekir. Bir olayın iyi olarak neden görüldüğüne ve eyleme geçirecek motivasyon kaynağının ne olduğuna dair algı eylem sırasında fark edilmese de iyiye dair kişisel kanaat onayla birlikte hep vardır. Yine de bir talebi bütünüyle iyi kılan yalnızca onay değildir (Critchley, 2010: 27).

Critchley'e göre etik yalnızca akla, duyguya ya da sezgiye dayalı öznenin bütünüyle içsel süreçlerine odaklanan bir etkinlik değildir. Etik deneyim çoğu zaman tüm bu saydığımız yetilerimizi aşan bir kaynaktan hareketle oluşturulur. Fakat etik deneyim yine özgür olduğumuza yönelik bir hissi ya da özgür tercihlerde bulunmayı öznelere bahşeder. Özne kendi duyarlılığı içerisinde bir talebe cevap vermeyi ya da vermemeyi tercih edecektir. Muhakkak kamuoyuyla paylaşılan bir talep farklı kişiliğe sahip özneler için aynı anlama gelmeyecektir. Örneğin herhangi bir konu hakkında herhangi bir yerde adaletsizlikle karşılaşanların ahlaki talebi kimilerince hiç hissedilmeyebilir, kimileri hissedebilir ama bir eylemde bulunmayabilir ve hatta kimileri aynı talep karşısında farklı eylem ve davranış biçimleri ile bu talebi onaylayabilir. Bu nedenle etik talep yaderk bir kaynaktan hareketle oluşturulmuş gibi görünse de bu süreç, öznenin kendi içsel onayından bütünüyle kopuk bir durum da değildir. Böylece kişilerin yine otonomluğu korunmuş olmakla birlikte Rousseau'nun yaptığı gibi kişiler özgür olmaya da dışarıdan zorlanmayacaktır (Critchley, 2010: 30).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi, Critchley, Hutcheson'u ya da duygucu diğer teorisyenleri eleştirse de felsefesinin temelini yine başka bir duyguyu koymaktan kendisini kurtaramamıştır. Bu görüşe göre etik özneyi kuran şey, yine duygulanımdır ve bu duygu da bize hem yabancı kalan (yad duygulanımsal, hetero-affectively) hem de benliğimizin bir parçasını oluşturan yanımızdır. Bu yönüyle de etik deneyimi olanaklı kılan bu güçlü duygu travmatik bir boyuta sahiptir. Bu hususu Critchley'in ilgi çekici şu cümleleriyle açıklayabiliriz: "Kendisi ile karşılayamayacağı bir talep, onu olduğu özne yapan ama bütünüyle gerçekleştiremeyeceği o talep arasında bölünmüş bir öznedir bu. Özerkliğimin egemenliği her zaman ötekinin, başkasının talebinin getirdiği yaderklik deneyimi tarafından gasp edilir. Etiğin öznesi bölünmüş bireydir." (Critchley, 2010: 20). İşte etiğin öznesi onu bölen bir talebe sadakatle tanımlanır. Badiou'nun söylediği gibi, etik deneyim bir tercihtir; bedeline katlanacağınız bir tercih. Bu tercihe olan sadakat sıklıkla kişileri mutluluğa götürecektir² (Badiou, 2005: 232-235; 2004: 51-54). Çünkü etik deneyim belirli standartlar etrafında belirlenmemiştir, deneyim ya da talep öncesinde iyi ya

2 Bu husus aynı zamanda bir motivasyon unsuru olarak görülebilir. Beckett, bu durumu "devam etmek lazım" ya da "yine dene, yine yenil, daha iyi yenil" sözleriyle anlatır. Badiou ise, Aziz Paulus'un düşüncelerinden de hareket ederek dört evreden oluşan bir süreç olarak etik deneyimin *sadakat* dayalı yapısını tanımlar. Özne ilkin evrensel bir "iyi talebi" kendisinin 'adresse', Paulus'un 'charis' dediği şeyi hisseder. İkinci evrede öznenin *inayete* ermişliğinden veya onun *imanından* ya da Badiou'nun kimi zaman bunun yerine kullandığı *itikadından* söz edilir. Burada öznenin ortaya çıktığı bir onaydan ya da kendisine yöneltilen talebi onaylayan öznel bir kesinlikten söz edebiliriz. Öznenin kendisinin farkına varacağı ve bir kimseye veya ahlaki bir edime bağlanmasını sağlayacak sonraki aşama *sevgidir*. Sevginin çok bilinen pratik karşılığı "komşunu en az kendin kadar sev"dir. Nihayet son olarak özneleri adil olmaya itecek, eylemlerinde ısrarlı olmasını sağlayacak şey *umuttur*. Umut, itikadında devam ettiğinde adaletin tesis edilebileceğine yönelik inançtır. Umudu siyasal sevgi olarak tanımlayabiliriz (Critchley, 2010: 57).

da kötü belirli değildir. Critchley sadece biçimsel olarak eylemsel motifin içeriğine yönelik saptamalarda bulunmadan bir yaklaşım kurar (Critchley, 2010: 25). İleride ifade edeceğimiz gibi, iyi ya da kötü belirli olmasa da yalnızca onay da bir talebi tek başına geçerli kılmaz. Etik deneyim bu şekilde başlasa da yalnızca bu şekilde bitmez. Etik deneyim bir olayı yaratır ama mutluluğa neden olacak şey söz konusu bu sonsuz talebe bağlanma konusundaki ısrar ya da sadakattir³ (Critchley, 2013: 173; 2012a: 177). Critchley'e göre öznenin içerisinde bulunduğu durumu açıklayabilecek kavramlardan biri olan "vicdan deneyimi" etiğin içerisinde yeniden yer almalıdır. Onun teorik çerçevesini çizdiği vicdan deneyimi ne Luther'in öne sürdüğü gibi "Tanrı'nın insan kalbinde çalışması" ne de Foucault'un iddia ettiği gibi "her zaman kendi üzerinde hâkimiyet kurma etrafında bir özgürlük pratiği olarak benlik özeni"dir. Ona göre vicdan deneyimi de bölünmüş bir öznellik oluşturur. "Vicdan deneyimi özünde bölünmüş bir benliğin, kendi üzerinde hâkimiyet kurma otarşisine asla ulaşamayan, sahicilikten en baştan beri uzak olan mizahi bir benliğin deneyimidir." (Critchley, 2010: 21). Karakteri deşifre edilmeye çalışılan bu etik teorinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu teorinin temel öğeleri olan onay ve talep kavramlarının benlikle ilişkisinin mahiyetinin tespit edilmesi ve ardından ayrıntılarıyla açıklanması gerekmektedir.

Benlik: Onay ve Talep

Critchley'in de yazılarında öne çıkardığı gibi etiğin temel sorularından biri kişinin iyi bulunduğu bir şeye nasıl bağlandığıdır? Filozofları bir hayli uğraştıran bu hususta o, hukuk, görevler, yükümlülükler vs. teorilerindeki normatif gerekçelendirmelerle ilgili her türlü konunun "etik deneyim" adını verdiği bir görüşle bağlantılı olması gerektiğini düşünür (Critchley, 2010: 18). Burada kalmayan Critchley tartışma yaratacağını bilse de, "motivasyon kuvvetine dair makul bir açıklama sunmayan başka bir deyişle etiğin öznesine yönelik bir kavrayışı barındırmayan görüşlerin standart gerekçelendirme çerçevelerinin (deontolojinin, faydacılığın ve erdem etiğinin) içi boş bir biçimde manipüle edilmesine neden olabileceğini" iddia eder (Critchley, 2010: 19). Etik deneyim teorisi bir ideal davranış biçiminin belirlenmesine sebep olur. Kaldı ki etik deneyimin başlıca özelliği, talebin öznesinin "ahlaki benliğin" bu talebi teyit etmesi, onu iyi bulmaya rıza göstermesi, kendisini o iyiyle bağlantılı olarak şekillendirmesidir. Burada belirli bir etik gerçeklikten ziyade biçimsel

3 Critchley bu hususu yine Paulus üzerinden şöyle açıklar: "Paulus kimdir diye sorabiliriz. Paulus çağrılıdır. Paulus, Paulus diye çağrılır, çünkü o çağrılmıştır. Çağrıdan evvelki adı Saul ya da Saulos'tur. ... Çağrılması neticesinde Paulus şöyle yazar: 'Uğruna her şeyi yitirdiğim Rabbim İsa Mesih'i tanımanın... yanında her şeyi... süprüntü sayıyorum' (Critchley, 2010: 173; 2012a: 163).

bir yaklaşım sunulduğu fark edilmektedir. Fakat söz konusu bu iddiayla yentimleyen Critchley çağın önemli bir moral krizi olan ve bugün daha fazla sayıda kişide görülen “motivasyon eksikliği”ne yönelik çaresizliğin de üstesinden gelmek istemektedir. Çünkü kişiler kendi deneyimleri, kültürleri, gelenek ve görenekleri, ilkeleri ve değerleri etrafında bir olaya bağlanmış, belirli bir iyi anlayışı oluşturmuş olabilir ama kimi zaman bu iyiyi gerçekleştirmek için kendilerinde harekete geçecek o gücü bulamamışlardır. İşte bu teoride motivasyon eksikliğine dair açıklamalara ulaşmak da mümkündür.

Etik deneyimin en önemli öğeleri kişilere “sorumluluk” duygusu kazandıran talep ve onay mekanizmasıdır. Critchley, talep ve onay kavramını Badiou’dan etkilenerak olaylarla ilişkisi çerçevesinde incelemeye çalışır. Bu görüş Badiou’un görüşlerinde olduğu gibi ahlaki davranışı somut bir gerçeklik ağına işaret etmek yoluyla çözümlemek olacak ki, bu özneler için daha ikna edici bir düşünme biçimidir.⁴ Ancak bu kez de ahlaki edimin failleri olarak bizler bu düşünürlerin “olay” derken ne kastetmiş olduklarına yönelik merakla daha açık bir şekilde açıklamalarda bulunmalarını isteyeceğiz. Tıpkı Badiou gibi Critchley’in de bu konuda görece bir sessizliğe büründüğü görülmektedir. Ardından yine benzer ifadelerle döngüsel cevaplar verdiği açıktır.

Talep ve onay esasında bir öncelik sonralık ilişkisine sahip değildir. Bir talep onu onaylayan bir etik özne ile birlikte var olduğu için “o sesi duyabilmekle” ilişkilidir. Ayrıca etik deneyim spesifik bir olaylar ağı içerisinde başlasa da buradan genelleştirilebilir bir kural ya da ilke yaratılabilir (Critchley, 2013: 105). Şöyle bir örnekten hareket edilebilir: Paris’teki göçmen işçilere gösterdikleri ayrımcı muamele durumunun sonucu olan talep, o durumu aşan genel bir eşitlik talebidir ya da o hale kavuşur (Critchley, 2010: 54). Talep her durumda öncelikli gibi görünse de esasında öyle değildir. Örneğin herhangi bir yardım haberini pek çok kişi yazılı ya da görsel medyadan izler ya da okur ama bu kişiler içerisinde yalnızca bazıları bu talebe onay verir. Hatta bazıları talebi onaylamış olsalar bile yine de bununla ilgili hiçbir şey yapmamışlardır. İşte buradan talebin ancak onu onaylayan bir özne tarafından talep olarak görüldüğünde etik deneyimin başladığı sonucuna ulaşmak hatalı olmaz (Critchley, 2010: 28-29). Talep kavramının içeriğinin birbirinden farklı anlatı ya da görüş ile doldurulabileceğini hem insanlık hem dinler hem de felsefe tarihi göstermektedir. Hızlıca kabataslak bir liste verelim:

“Kitabı Mukaddes’teki Musa Şeriatı, Platon’da varlık ötesindeki iyi, Paulus ve Augustinus’ta yeniden dirilen İsa, Aquinalı Thomas’ta arzunun amacı olarak iyi, Descartes’a göre pratik cömertlik ideali, Hutcheson’a göre hayırseverlik, Hume ve Adam Smith’e göre sempati deneyimi, Bentham ve Mill’e göre en çok sayıda insanın en çok

4 Badiou’nun etik görüşü hakkında ayrıntılı bilgi için bk. (Badiou, 2016).

mutluluğu, Kant'taki ahlak yasası, Fichte'ye göre öznenin gayretlerinin amacı olarak pratik iman, Schelling'te uçurumvari özgürlük sezgisi, Schleiermacher'de yaratılmışların yaratıcıya duyduğu mutlak bağımlılık hissi, Rousseau'da kişinin insan kardeşlerinin acısı karşısında Schopenhauer'da ise bütün canlılar için duyduğu merhamet, Nietzsche'de bengi dönüş düşüncesi, Husserl'de Kantçı anlamıyla etik teleolojik fikir, Heidegger'de vicdanın çağırısı, Buber'de Sen ile kurulan ilişki, Adorno'da özdeş olmanın talebi." (Critchley, 2010: 27-28)

Bu listeye başkaları da eklenebilir. Zaten kastedilmek istenen de olaylarla birlikte kişilerin bir yönüyle kendilerini keşfettikleri diğer yönüyle de kendilerini inşa etmeye başladıklarıdır. Söz konusu eylemler silsilesi öznenin yapmacıklığını aşması, talep ile onayın neredeyse birlikte var oluşu ve nihayet kişinin iç sesiyle, özgür ve özerk bir edimde bulunmuş olması davranışları ayrıca değerli kılmaktadır.

Kişiler kültürleri, dilleri ve dinleri gibi pek çok etkenin ürettiği bir benlik ile eylemlerine başlarlar. Söz konusu eylem hangi konuyla ilgili olursa olsun iyi bulunan, makul olan veya onanan şeye dair bilişsel ve duygusal bir süreç arka planda işlediği için her eylem bir yanı sıra etik bir tercihi ihtiva eder. Bunun yanı sıra çoğu zaman fark edilmese de bu etik deneyim süreci bireylerin benliklerini değiştirmekte ya da dönüştürmektedir.⁵ Badiou'nun etkisiyle Critchley öznenin aktif olarak içerisinde olduğu olayın varoluşuyla bağının olduğunu iddia eder. 'Oluşmakta olan bir şey olarak' özne daha fazla şeyi arzular, var olandaki ya da "varlık"taki yerini tamamlayıcı, ilave bir şey olmasını talep eder. Örneğin, Badiou bu ilaveye olay adını verir; eserinin kurucu ikiciliği de, bu iki kavram arasındadır zaten. Özetle, talep ve onay zincirine bağlı olan bu süreç, Badiou'nun deyimleriyle olay, bir özneyi varoluşa, bir hakikatin yaratımına çağırır şeydir. Kurucu varlık-olay ikiciliği ile bağlantılı olarak şunu vurgulamakta fayda var ki, onun gerçekte ilgilendiği şey, varlık düzeni içinde empirik olarak tanıtlanamayan bir 'olay kavramı'dır (Badiou, 2017: 59-60). Olay, ona yönelenlerden bir çeşit iman etme eylemi talep eder. Başka bir şekilde söylersek olay ilgili kişilerden yapılması gereken her neyse bu işe sadakatle bağlanmalarını ister. Critchley'in kendi ifadeleriyle açıklarsak yaşananlar şöyledir: "Radikal bir talebi deneyimlemekle birlikte kendi özneliğimi onunla ilişkili olarak şekillendirmeye çalışırım. Talebin son kertede Tanrı'dan mı, varlığın kalbindeki uçurumu andıran boşluktan mı, bahçemizin kuytularına yuvalanmış perilerden mi yoksa böyle başka gizemli bir kaynaktan mı geldiği, Kant'ın dikkat çektiği nedenlerle, bilebileceğimiz bir şey değildir. Etik yükümlülüğün nihai metafizik kaynağı, tabii eğer öyle bir şey varsa, bilinmez." (Critchley, 2010: 65). Daha paradoksal bir ifadeyle Tanrının olmadığını bilerek, fani oluşumuz yüzünden kesin başarısızlığa uğrayacağımızı bilerek

5 Bu hususta Critchley'in Levinas'tan etkilenecek ilk felsefe olarak etiği gördüğünü belirtmek gerekir.

kendimizi Tanrı gibi olma talebine maruz bırakmamız gerekir. Critchley'in ifadeleriyle: "Tanrısız özneleşmedir bu." (Critchley, 2010: 65).

Etik deneyimin onaylanan bir taleple birlikte kurulduğu iddiası beraberrinde benliğin belirli herhangi bir doğasının olduğuna dair güçlü bir iddianın varlığına işaret etmektedir. Gerçekten de Critchley, ahlaki faillerin benliklerini veya öznelliklerini iki varsayım üzerinden tanımlamak istemektedir. O, sözü geçen çözümlerinin ilkinde benliği şöyle tarif etmektedir:

"Benlik kendi kendini kendisi için iyi olduğunu saptadığı şey her neyse onunla ilişkili olarak biçimlendirir. Bu şey Tevrat, İsa'nın dirilmesi, ahlak yasası, içinde yaşadığım topluluk, ıstırap çeken insanlık, Tanrı'nın bütün yaratıkları olabildiği gibi başka herhangi bir şey de olabilir. Yani, şayet iyi talebinin bir talep olarak deneyimlenebilmesi için bu talebin onaylanması gerekiyorsa, o zaman bu onay bir benlik tarafından veriliyor demektir. Başka kim verebilir ki? İyi talebi benliğin güçlü onayını gerektirir, aksi takdirde ya Rousseau'nun düştüğü o tedirgin edici açmazla insanları özgür olmaya zorlama açmazı ile karşı karşıya kalırız ya da ahlaki eylemin insanın kendisinin kişisel olarak bağlanmadığı normları ironik bir biçimde manipüle etmesinden ibaret olduğunu ki fena halde kaba bir ahlaki dışsalcılık biçimidir bu, kabul etmemiz gerekir." (Critchley, 2008: 20).

Benlik kavramı ile ilgili Critchley'in asıl çarpıcı ve ses getirecek veyahut tartışma yaratacak iddiası ikinci tanımındadır ki, bu ifadeleri şöyle aktarılabilir: Esasında benlik dediğimiz şey bizim belirlediğimiz iyinin ve bir iyi talebinin etrafında oluşmaktadır. Benliği bu iyi talebinin kurduğu açıkça söylenebilir. Daha doğrusu iyi talebinin öznenin temel eklemlenme ilkesi olduğu söylenebilir. Benlik olduğunu düşündüğümüz şey, temelde 'etik bir öznedir'. Kendisi ile bağlantılı olarak kurulmuş bir benlik belli bir çekirdek değerler ve bağlamalar etrafında organize olan bir benlik bizim beğendiğimiz pratik aklın önceliğini savunmanın bir başka yoludur. Kant'ın felsefesini incelerken ifade ettiğimiz gibi, benlik olduğunu düşündüğümüz şey temelde etik bir öznedir, bunu en iyi olumsuz yoldan doğrulayabiliriz. Etik deneyimin öznenin kurucu ve temel yanı olduğuna dair bir örnek vermek gerekirse, neredeyse herkesin pek çok kere hissetmiş olduğu gibi doğru olmadığını bildiği hatta kötü bulduğu şekilde davranılırsa, genellikle bu edim bir pişmanlık hissi ile bir ideal olarak istenilen benliği imha etme seviyesine varacak şekilde veya diğer bir ifadeyle bu davranışla birlikte sanki kendine ihanet etmiş gibi davranılmıştır (Critchley, 2008: 20-21).

Kafamızı kaldırıp etrafımıza veya kendi yaşantımıza şöyle bir baktığımızda, her birimizin bir kısmı sağduyuyla elde edilmiş bir kısmı kişisel kanaatlerimize dayalı çeşitli değer yargıları etrafında bir kimlik veya benlik tasarımı oluşturduğunu görürüz. Fakat açıklanmaya çalışılan bu ideal benlik tasarımının zaman zaman tarafımızca delindiğini, değer yargularımıza göre kötü

olarak gösterilebilecek bir davranışı gerçekleştirdiğimizde suçluluk duygusu ile benliğimizin parçalandığını da hissederiz (Critchley, 2016: 20-22). Critchley bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

“Burada gerçekleşen şey, olmayı seçtiğim etik öznenin, ben olduğum benlikle çatışmaya girerek, kendilik başarısızlığı olarak bölünmüş bir benlik deneyimi üretmesidir. Çoğumuzun aşına olduğu gibi bu deneyime eşlik eden duygulanım ya da duygu suçluluktur. Suçluluk öznedeki belli bir bölünme ya da yarımla yaratan duygulanımdır. İstediğim iyi şeyi yapmıyorum istemediğim kötü şeyi yapıyorum; benliğin bu şekilde bölünmesine yönelik deneyim, vicdan azabının kökeni olarak gösterilebilir. Suçluluk duyan vicdanın fenomenini olumsuz yoldan da olsa benliğin temelde ahlaki bir biçimde kurulduğunu gösterir. Başka bir deyişle etik öznelik öznel hayatın sadece bir görünümü ya da boyutu değildir, Benlik olarak gördüğümüz şeyin temel özelliği en derin bağlılık ve değerlerimizin bulunduğu haznedir. Etik deneyim kendi iyisinin onaylanmış talebine bağlanmış bir etik özneyi ön gerektirir.” (Critchley, 2010: 33).

Ancak burada söz konusu olan nokta, vicdan azabı olgusunun, benliğin temelde ahlaki eklemlenmesini olumsuz bir şekilde ortaya koymasıdır. Bir benlik olarak, en derin taahhütlerimizin ve değerlerimizin deposu burasıdır. Etik deneyim, kendi iyiliğinin onaylanan talebine eğilimli bir etik özneyi varsayar (Critchley, 2008: 22).

Son olarak özne ile olay ve bu olayın öteki tarafındaki kişi arasındaki etik ilişkinin incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca bu araştırma, olay olma niteliğini taşıyan bu edimsel ilişkiden çıkarılan ilkelerin ya da davranış biçimlerinin nasıl genelleştirileceği sorusu üzerinden farklı problemleri de kendine katarak konuyu geniş bir düzlemde tartışmanın olanağını verecektir. Başka bir deyişle ilkin öznenin bir olaya (talebe) onay vermesiyle başlayan bu süreç biçimsel bir şekilde anlatılmış olsa da her türlü olayın etik deneyime neden olup olmayacağı gibi meselelerle birlikte içerikle ilgili tartışmalar da gündeme gelmiştir. Düşününürün olayın sıradan her türlü eylemi değil de genelin kabul edebileceği eylemleri içerisine alan ve belirli niteliklere sahip olması gerektiğine yönelik vurgusuna özellikle işaret edilmelidir. Bu sorunu kendine özgü hakikat tanımı üzerinden aşmak isteyen Badiou'nun aksine Critchley her ne kadar yumuşatılmış, olay odaklı değerlendirilmiş de olsa herhangi bir hakikat görüşünü abartılı ve tehlikeli bulur.⁶ O, Badiou'nun etik deneyimi tanımlarken “hakikat” kavramından söz etmesini eleştirdiği satırlarda bu konu hakkındaki fikirlerini şu şekilde açıklar: “... Özne ve olay, ortak, birbirine bağımlı kökenleri olan eş aslilikte kavramlardır. Ama bu adım doğruysa, o zaman olaydan bir doğruluk/hakikat olayı olarak bahsetmek niye?” (Critchley, 2010: 59). Hakikat burada ne anlam ifade etmektedir? Badiou ve takipçilerine göre hakikat, olayın potansiyel olarak evrenselleştirilebilir ve herkese hitap

6 Badiou'nun hakikat'le ilgili iddiaları için bk. (Badiou, 2009a: 33; 2015: 15).

edebilir olduğu anlamına gelir. Doğru, genellikle herkes için doğrudur. Ama bu neden doğruluğun/hakikatin bir tanımı olarak gösterilsin ki? Eğer hakikat bu uzlaşma içerisinde özne ve olay arasındaki bir mütakabilet/denklik ise, o zaman bu genel iddiaların açıkça hemen önceki adımlarla birlikte gizli olarak kabul edilmiş veya zorunlu kılınmış olduğu açıktır ve bu nedenle bu önermeler ya totolojiktir ya da sıradandır (ya da her ikisidir), başka deyişle öznenin ilgili olayın öznesi, olayın ise edimde bulunan özne için bir olay olduğu söz konusudur. Fakat hakikatten kastedilen şey, normların gerekçelendirildiği prosedürse, ki öyle olması gerektiği düşünülmelidir, o zaman en azından etik alanında hakikatten çok gerekçelendirmeden bahsetmenin daha iyi olacağı iddia edilebilir (Critchley, 2008: 48; 2010: 59). Daha doğru ifade etmek gerekirse, herhangi bir etik özneliğin oluşum süreci olarak etik deneyim bireysel duygulanımla başlar, bu süreçte kişi olduğu ile olması gereken benlik arasında travmatik bir serüvene çıkar ve bu hususta ısrar etmeyi bırakmaz. Kant'ın felsefesinde olduğu kadar metafizik öğeler taşımasa da bu öğretisi içerisinde de birey evrenselleştirilebilir ilkeleri tercih etmelidir. Critchley'in verdiği örnekten hareket edecek olursak, Nasyonal Sosyalizmin bir olay statüsüne sahip olamamasının nedeni herkese hitap etmeyip yalnızca Alman halkına ait etnik bir tınıya sahip olmasındandır. Badiou ve Critchley gibi düşünürler tekil ve somut olaylar üzerindeki vurgunun beraberinde çoğu zaman göreceliği çağrıştıracığından bir olayın ancak herkese hitap ediyorsa gerekçelendirilebileceğini ve nihayet ancak bu yöndeki eylemlerin evrenselleştirilebileceğini kabul etmişlerdir (Critchley, 2010: 59).

Yüceltim, Trajedi ve Mizah

Critchley'in etik anlayışının temel önermesi kişilerin sonsuz sorumluluk talebine dayalı bir etik deneyim içerisinde olduğudur. Bununla birlikte bu görüş kişilere karşılanamaz bu taleple ilişkili olarak kendilerini şekillendirmesi gerektiğini de tavsiye eder. Dahası bu durum ötekiyle kurulan ilişkinin asimetrik bir hal almasına neden olur ve iki arada bir derede bırakılan özne (dividual) "olduğu ve olması gereken" kişi şeklinde bir bölünmüşlük hissiyle başa çıkmak zorunda bırakılmaktadır. "Olmayı seçtiğim özne olduğum benlikle çatışmaya girmekte ve kendi kendini başarısızlığa uğratmış, bölünmüş bir benlik deneyimi" üretmektedir.⁷ Çoğumuzun aşına olduğu gibi bu deneyime eşlik eden duygulanım ya da duygu suçluluktur (Critchley, 2010: 33). İşte etik özneye yüklenen bu sonsuz sorumluluk hissi, ilgili ahlaki olaya karşılık verilmiş olsa da olmasa da çoğu zaman yaşanan başarısızlık ve suçluluk duygusu

7 Aziz Paulus'un da dile getirdiği gibi 'istediğim iyi şeyi yapmıyorum, istemediğim kötü şeyi yapıyorum'.

kişilerin büyük psikolojik sorunlarla yüzleşmesine hatta kendilerine mazozıştçe eziyet etme riskini hep barındırmaktadır.⁸ Critchley de bu ciddi tehdidin farkında olacak ki, psikolojik bir kavram olan 'yüceltim' düşüncesiyle birlikte özneyi teskin etmeyi dener. Hemen ardından yüceltim konusundaki psikanalitik söylemin, "Heidegger'e ve onun üzerinden Alman İdealizmi'ne kadar uzanan bir 'trajik kahramanlık paradigmasının' elinde rehin kaldığını iddia eden Critchley, mizahın öznenin bölünmüşlüğü karşısında daha teskin ve hatta tedavi edici, gerçekte yüzleşmek konusunda daha başarılı bir mekanizma olduğunu ileri sürer (Critchley, 2020: 17). Bu bağlamda bu başlık altında yüceltim mekanizması ve bu mekanizmanın ana dişlileri olan "trajik kahramanlık" paradigması ile "mizah" paradigması kısaca anlatıldıktan sonra Critchley'in bu görüşlerden birincisi yerine neden ikincisini tercih ettiği değerlendirilecektir.

Etik deneyimin resmini yeniden çizmemiz gerekirse; özne gerçeklikle/şeyle (das ding) etik aracılığıyla karşılaştığında söz konusu deneyim özneyi parçalayan ve onu aşan yapısı nedeniyle bireyi sancılı bir sürecin içerisine itmektedir. Bu nedenle etik özne travmatik bir durum içerisinde kalmaktan kendisini kurtaramamaktadır. Etik özneyi kuran duygu travmatik öğeler barındırdığından bununla baş edebilmenin yolu estetik ya da simgesel bir tutumdan geçmektedir. İşte yüceltim "şey"i temsil etmeye yeterli olmasa da "şey"in profilini yansıtmayı sağlayan bir tür estetik perde üretir ve estetik, etiğin yörüngesini hem özneyi etik talebin kaynağı ile bir ilişki içine sokan hem de özneyi şeyin doğrudan temasından koruyan bir biçimde keser. Bu modelde hem etik talebin radikalliğini kaybetmeksizin hem de bu talebi bir baskı biçimine dönüştürmeksizin etikteki yarılmayı estetikle onarmayı başarabiliriz (Laing, 2010). Yüceltim deneyimi sayesinde etik talebin abartılı boyutuyla bu talebin özneyi ezmesine izin vermeksizin temasa geçebiliriz. Nietzsche'nin söylemiyle "Hakikat yüzünden yok olmamak için sanata ihtiyacımız vardır. ... En iyisi tamamen menzilin dışındadır: doğmamış olmak, olmamak, hiç olmak. Ama senin için ikinci en iyi şey erken ölmektir. Ama sanat bizi bu hakikatten sanat eserinin güzel Schein'ı, yani ışıltılı görünüşü sayesinde kurtarır." (Nietzsche, 1994: 27; Critchley, 2010: 82-83). Bu tavra yakın bir yaklaşımı Kant'ın felsefesinde de görmek mümkündür. O, öznenin özgürlüğünü doğal dünyanın nedensel zorunluluğu ile uzlaştırabilecek estetik bir kavrayıştan söz eder. Schelling ise Kant'ın görüşlerinin etkisiyle bu

8 Critchley öznenin çaresizliğini şu ilginç cümlelerle anlatır: "Bu kitapta önerilen etik özne anlayışı Nietzsche'nin "vicdan teşrihi" ve "kendi kendine işkence etme", Gabriela Bastera'nın da "trajik suçluluk" dediği şeyle aynı kapağa çıkmıyor mu? Tasvir ettiğim etik tablonun aşırılığı, etik özneyi ezip geçmeden benimsenebilir mi? Bir özne olarak kendimi söndürmeden başkasına yönelik sonsuz sorumluluğa nasıl cevap verebilirim? Travmatik etik, estetik onarımı gerektirmez mi?" (Critchley, 2010, 78). Sonsuzluk hakkında daha fazla bilgi için bk. (Nemo, 2003).

hususla ilgili bir adım daha atarak bu iki alan arasında köprü görevi görebilecek en uygun sanat formunun trajedi olduğunu iddia eder (Kant, 2000: 176). Schelling'in ifadeleriyle "trajedinin özü öznedeki özgürlük ile zorunluluk arasındaki gerçek ve nesnel bir çatışmadır, ikisinden birinin yenilgisiyle sonuçlanmayan bir çatışmadır; öyle olur ki sonuçta ikisi de aynı anda hem galip hem de mağlup gibi görünürler ve bunun hiçbir önemi yoktur." (Schelling, 1995: 339). Schelling'in trajedi üzerine olan bu teorisi başta Alman filozof ve psikologlar olmak üzere kendisinden sonraki düşünürleri etkilemeyi başarmıştır (Critchley, 2010: 84). Peki kabul gören bu "Trajik paradigma"nın Critchley'e göre yanlışı ne? Ona göre trajik paradigmanın ilk hatası insan faniliğinin tablosunu özneyi fazla kahramanlaştırarak çarpıtıyor olmasıdır.⁹ Onun bu konudaki düşünceleri özgün ve kimi yerlerde sıra dışı olan yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu perspektiften, söz konusu hususla ilgili tartışmaya şu soruyla başlanabilir: Critchley, kahramanca derken neyi kastetmektedir? Ona göre trajik olmasıyla öne çıkan öznenin bu kahramanlığı, eylem ve arzu arasındaki ilişkide ölüme yakın olma deneyiminde özgünlüğe ulaşan otantik birisinin varoluşunda ortaya çıkmaktadır. Bu terminoloji içerisinde kahraman tuhaf bir hale geldikçe, arzusunu bırakmayı reddeder ve eyleminin arzu tarafından belirlenmesine izin verirken, kendi faniliğine dair gerçek bir anlayışa yükselir. Trajik kahraman, Heidegger'in *Varlık ve Zaman*'da Nietzsche'den alıntılıdığı sözlerle gerçekten biri haline gelir ya da bu yönde mutlak bir çabası olan bir özneye dönüşür (Heidegger, 1997: 13). Trajik kahraman paradigmasıyla ilgili sorun, özünde bir kahramanca özgünlük modeli içermesidir. Böylece düşünürü göre otantiklik, varoluşçu analizin enkazını kazarak kurtarılacak bir şey olma niteliğini yitirmektedir. Tam tersine, öznel deneyimin özünün, tam olarak anlaşılmayan ve tatmin edilemeyen bir etik gerekliliğin gerçekliğinin sonucu olan ilkel sahtelik olarak işlevsizleşir. Critchley'in önermek istediği argüman şöyle açıklanabilir: "İnsan ölümlülüğü imgesi, trajik bir olumlamadan çok "komik bir kabullenme" olarak görülseydi daha iyi anlaşılırdı. ... Yani yüzey dalgalarındaki herhangi bir orijinallik köpüğü, daha derindeki orijinal olamamanın dip akıntısına kapılıp gidebilecektir." Bu doğrultuda ilgili argüman, kabaca ifade edilirse, mizahın bu gerçeksizliğin/sahiciksizliğin birincil söylemi olduğudur. Mizah/hiciv, öznenin etik deneyim sırasındaki onaylamak üzere olduğu talebin aşırı, hatta abartılı yükünü, bu talebi saplantılı bir kendinden nefret ve zulme dönüştürmeden taşımasına izin veren minimal, daha az kahramanca bir yüceltme biçimidir. Paradoksal olarak, trajik kahramanlık paradigmasının fark edilen sorunu, örtük özgünlük/sahici olma zorunluluğu iddiası nedeniyle yeterince trajik olmadığı, buna

9 Bu konuda Critchley'in haklı yorumları için bk, (Heidegger, 2013: 46 vd).

karşın mizahın trajediden daha trajik olduğu, çünkü sürekli olarak özgünlük/sahici olma olasılığını engellediği söylenebilir (Critchley, 2010: 87-88).

Critchley'in bu konudaki görüşlerini neredeyse bütünüyle Freud'dan aldığı söylemek hatalı olmaz. Freud öznenin bölünmüşlüğü'nün kişiyi sıklıkla sürüklediği iki davranış biçimi olduğunu öne sürmektedir. Madalyonun birer yüzü şeklinde görülebilecek bu iki davranış biçiminden melankoli kişinin kendisinden nefret etmesine neden olurken, "mani" hali ise aksine gereğinden fazla kendinle ilgilenmeye, gereksiz neşe ve coşkuya sebep olmaktadır (Freud, 1984: 113-115; 1985: 432-433). Freud benin yarılmış oluşunun sadece nöbetleşe sonsuzca yer değiştiren melankoli ve mani patolojilerini değil mizahı da ürettiğini iddia ederek üçüncü bir yolun kapılarını aralar.¹⁰ Başka bir deyişle depresyondaki kişi için kendi kendine eziyet ile coşkudaki kendi kendini unutuş dışında bir üçüncü yol yani mizah vardır. Mizah depresyonunda aynı biçimsel yapıya sahiptir, ama benim "kendi kendini gülünç bulması yoluyla işleyen bir antidepresandır" (Critchley, Goodman ve Orange, 2018). Critchley'in çarpıcı ifadeleriyle, "Mizah beni mahmurluk gibi bir şeyin içinde özgürleştirerek ya da özneyi geçici bir manik neşe deneyimiyle aldatarak işlemeyen bir antidepresandır bir kendini bilme ilişkisidir. Mizah genellikle karanlıktır ama her zaman berraktır" (Critchley, 2010: 91; 2002). Mizahta görülen ya da açığa çıkan üst ben sıklıkla bilinen acımasızlığının aksine "olgunlaşma" diyebileceğimiz bir şeyden geçmiş bir üst bendir. "Kendine gülmeyi öğrenmekten, kendini gülünç bulmaktan gelen bir olgunluktur bu. Mizahın sağladığı bu olgunluk hali ve yarattığı böyle bir deneyim herhangi bir sahiçilik kazanımını yasakladığından beni felç etmez aksine öznenin etik faaliyetine yol açar." Goethe'nin tembih ettiği gibi: Atalarından miras aldığını kendinin kıl ama bu sonsuz bir görevdir (Critchley, 2010: 92-93; 2002). Critchley, mizahı "kendi kendimi gülünç bulduğum ve bunu bilerek ya da gülümseyerek kabullendiğim bir durum olarak niteler. Başka bir açıdan mizah kendi kendini tiye alan alaydır. Mizah idama gülerek giden bir mahkûmun ağzından şöyle özetlenebilir: "güzel bir gün başlıyor, bak o kadar tehlikeli görünen dünya bu işte, gülüp geçmekten ötesine değmez bir çocuk oyunundan başka bir şey değil." (Critchley, 2010: 88-89).

Sonuç

Critchley talep ve onay süreciyle başlayan bitmek bilmeyen bir serüvene dayalı etik teori önerir. Bu teori içerisinde etik deneyim ise yaşanan olaylara

¹⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Freud, *On Metapsychology: The Theory of Psychoanalysis*, 261. Critchley, *Sonsuz Talep*, 90. *Ayrıntı Dergisi*, *Yas ve Melankoli*, Erişim Tarihi: Kasım 21, 2022, <http://ayrintidergi.com.tr/yas-ve-melankoli/>.

veya somut problemlere bağlanarak Hegel'in ifadesiyle "çağı düşüncede tutmaya çalışan", sosyolojik ve politik gelişmelerle ve yaşanan krizlerle ilişkili bir şekilde tanımlanır. Biçimsel yönü çizilen bu anlayışın içeriğinin neyle doldurulacağı, kişilerin eylemlerinin amacının ne olacağı, hangi eylemlerin daha iyi ya da arzulanır olacağı belirlenmemiştir. Bununla birlikte etik deneyim sorumluluk duygusu üzerinden temellendirilmekle birlikte bu duygunun doğamıza ya da kişisel yetilerimize ait değil de ötekinin varlığının sonucu olduğu ileri sürülmektedir. Başka bir deyişle bireyi bir eyleme yönelten, bir yükümlülük ya da sorumluluk duygusu etrafında biçimlendiren motivasyon kaynağı bireyin kendi yetileri tarafından oluşturulmamaktadır. Ya da bunu yalnızca içsel süreçler üzerinden anlatmak eksik bir şeyler bırakmaktadır. Çünkü bu etik ilişki bireyi aşan, onu bölen ya da parçalayan sonsuz bir taleptir (Laing, 2010). Birey asla gerçekleştiremeyeceği bir taleple yüzleşmektedir. Bunu bilmek, denemekten vazgeçmemek ve bir olaya ya da ahlaki eyleme sadakatle bağlanmak eylemi etik açıdan iyi kılmaktadır. Şu üç kavramla da bu etik deneyimin sınırları çizilebilir: İnanmak, eyleme sadık kalmak ve sevgi duymak... Bununla birlikte kişi olmakta olduğu bireyle olmayı arzuladığı bir birey arasındadır genellikle. Bir olaya bağlanır ve bu yönde yaşamaya karar verir. Sorumluluk hep devam eder; kişi, bu kararından bir sapma gösterirse benliğini tahrip eder. Kısaca tarif ettiğimiz bu etik teori somut olaylar, giderek artan adaletsizlik duygusu ve pek çoğumuzun çevremizde gözlemlediği moral bunalımlar üzerine yapılan başarılı tahliller ile başlamış fakat etik teorileri fazlasıyla metafiziksel ve soyut bulan Critchley'in kendi teorisi de benzer bir kaderi yaşamıştır. Critchley bir özne fikri geliştirmenin filozofların işi olmadığını iddia etse de etik özneyi başkasına kefil eden, karşılanamaz, tek yanlı ve radikal talebe olan bağlılık ya da sadakatle birlikte inşa eder. Onun etik özneliğin yapısını yalnızca bu şekilde karşı olduğu ve metafizikçi dediği filozoflarla benzer bir tutumla kurması ayrıca tartışma yaratacak bir tutumdur. Bununla birlikte kötülüğün ya da iyiliğin önceden belli olduğu bir teori ile karşılaştırıldığında Critchley'in görüşlerinin hem teorik hem de pratik/uygulanabilirlik bakımından avantaj sağlayacak bir yöne sahip olmadığı görülecektir. Ayrıca kendisinin de eserlerinde söz ettiği gibi bu düşünce ile bir "huzursuzluk etiği" ya da "gerçekleştirilemez bir etik talebin içselleştirilmesine dayalı mübalağalı bir etik" önerilmektedir (Critchley, 2010: 21). Bu haklı eleştiriye sebep olacak ifadeler onun şu cümlelerinde net bir şekilde görülmektedir: "... Bu durum ne kadar suçluluk hissedersen o kadar kendim olduğum aşırı etik yük durumunda bırakmıyor mu? Öyleyse, böyle bir konum epey uzun bir felsefi intihar notu ya da hiç değilse epey gaddarca bir ahlaki mazoşizm daveti olup çıkma riskiyle karşı karşıyadır." (Critchley, 2010: 77).

Daha önce Levinas'ın da yüzleşmek istediği, bireylerin kimliğini etik yönlerine indirgeyen, “var olmaya hakkım var mı?” sorusunu öncelikli kılarak (Levinas, 2000), bu sorunun cevabını bir taleple başlayan sonsuz sorumluluk ilişkisine bağlayan Critchley, bu görüşte aynı zamanda kişilerin çıkarlarından ya da haklarından ziyade ödevlerinin olduğundan söz etmektedir. Belki de her birimiz mutsuz olacağımızı bilerek, her şeye rağmen ve hatta her şeyin sorumlusu olarak kendimizi görerek bir şeyler yapmaya çalışacağız. Bu durum bir ömür boyu sürecek ve vazife bizi her an çağıracaktır. Özne tam rahata erdim derken yeniden benzer bir sürece girebilecektir. Fakat burada şunu ifade etmek gerekir ki, bireyler doğaları gereği ve bu süreci etkili bir şekilde yönetebilmek için belirli bir motivasyon kaynağına ihtiyaç duyacaklardır. Critchley eserlerinde bu hususa yönelik açıklamalarda bulunacağını vaat etse de bunu tam olarak başaramaz. Kant'ı eleştirmesine rağmen benzer şekilde o da motivasyon kaynağı olarak doğrudan bu etik deneyim sürecine işaret eder. Bu yine geçerliliği kendinden almak anlamına gelecektir ki bu felsefi tutumun a priori bir sezgiye ya da inanca dayanan bir etik deneyim teorisine dönüşmesi anlamına gelecektir. Ayrıca onun “sorumluluk duygusu”yla “motivasyon kuramı”nı birleştirmesi ve akli temellendirmeyi işin içerisine çok katmamaya çalışması kavram kargaşasına ve çeşitli güç sorunlara neden olmaktadır. Tüm bu söylenenlerin ötesinde, bir görev ya da ödev bilinciyle hareket eden bireyin bu davranışı mutlulukla taçlandırılmasaydı tüm bunlar çoğu zaman katlanılmaz olurdu. Fakat Critchley'in düşünceleri bu doğrultuda ilerlemediğinden bir mutluluk düşüncesinden söz etmesi pek de tutarlı olmayacaktır. Bu nedenle, Critchley'in söz konusu etik bağlılığın da kişileri ne kadar motive edebileceği üzerine yalnızca teskin edici söylemler ileri sürebileceğini ve onun da çoğu zaman böyle yaptığını söylemek gerekir. Ayrıca Kant gibi filozofların öne sürdüğü etik ilkeleri içtenlikle kabul eden ve bu şekilde yaşamak isteyen bireyleri “ahir zaman Stoacısı” olarak adlandıran Critchley'in önerilerinin de özneyi benzer bir olguyla baş başa bıraktığı görülmektedir. Bu görüşün de insan doğasına, onun beden ve ruhun birlikteliğinden oluşan bütünselliğine uygun olmayan yanlarının olduğu ifade edilmelidir. Bireylere yüklenen aşırı sorumluluğun ve çoğu zaman yalnızlaşmaya neden olabilecek etik deneyimin yarattığı hastalıklı durum karşısında çaresiz kalan bireyler bir çeşit yüceltim biçimi olan “mizah”la iyileştirilmek ya da rehabilite edilmek istenmiş ama bu tutumun her bireyin uygulayamayacağı bir davranış şekli olduğu gözden kaçırılmıştır.

Critchley'in Hıristiyanlığa ait sevgiye dayalı sonsuz talepkar ve kişinin hem kendisinden hem de yabancılardan sorumlu olduğu etik deneyim anlayışını benimsediğini, bunu hem yeni bir terminolojiyle sekürleştirmeye hem de etik (dindar) özneyi parçalayan, başarısızlıkla çaresizlikle baş başa bırakan

bu durumla başa çıkmanın yollarını gösterdiği iddia edilebilir. Her ne kadar Tanrısız bir Tanrılaşma olarak okunsa da bu etik deneyim teorisi dinsel söylemden fazlasıyla istifade eder. Tanrısız özneleşme için de kavramsal bir çerçeve sunması bakımından Tanrı'ya, nasıl tanımlandığına ve yetilerine ihtiyaç vardır. Fakat onun talebin kaynağı noktasında keskin bir belirlenmede bulunmaması, etik yükümlülüğün metafizik zeminine yönelik felsefi tahlillerden kaçınmasıyla birlikte düşünüldüğünde bu yorum haklı olsa da bu husus paradoksal bir yapı olarak görülmemelidir.

Critchley etik teorilerinden söz ederken Antikçağa özgü bir ahlak öğretisi olan “erdem etiği”ni dışarıda bırakmaktadır. Bu bize göre etik tartışmalarını bu geniş ve zengin içerikten mahrum bırakmak demektir. Çağımızda yaşanan moral krize işaret ederken bilgi ile değerler arasındaki bağın koparılmasının etkisi de mutlaka gösterilmelidir. Hakikatin belirsizleştiği, “posttruth” bir çağda bireyi yalnızca rasyonel bir varlık olarak değerlendirmenin ve yaşanan bu krizi bütünüyle bu tespitin sonucu olarak görmenin de hatalı bir felsefi tahlil olduğunu belirtsek de hakikatin yitirilmesinin bu çağın en önemli hastalığı olduğunu söylemek gereklidir. Antikçağda özgürlüğün kazanılması ve yetkinleşme için bir fırsat olarak yorumlanan kamusal alan ve toplumsal bir eğitim biçimi olan siyasetin bu işlevi yitirmesi ve bununla birlikte etik ile siyaset arasındaki ayrılmaz ilişkinin gözden kaçırılması bu krizin araştırılması sırasında analiz edilmesi gereken kritik noktalar. “Felsefeyi içinde yaşadığımız dünyanın somut problemleriyle ve bu problemler etrafında verilen somut mücadelelerle ilişkilendirerek anlatmak” değerli olmakla birlikte tartışmayı burada bırakmayarak “nedenleri” soruşturan kuşatıcı ve tutarlı bir düşünceye ulaşmak da gereklidir.

Kaynakça

- Badiou, A. (2004). *Etik*. (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Badiou, A. (2005). *Being and Event*. (çev. O. Feltham). London: Continuum Publication.
- Badiou, A., Critchley, S. (2008). Comments on Simon Critchley's *Ininitely Demanding*. *Symposium: Canadian Journal of Continental Philosophy*, 12(2), 9-17.
- Badiou, A. (2009a). *Logics of Worlds*. (çev. A. Toscano). London: Continuum Publication.
- Badiou, A. (2009b). On Simon Critchley's *Ininitely Demanding: Ethics of Commitment*. *Politics of Resistance, Critical Horizons*, 10:2, 154-162
- Badiou, A. (2015). *Küçük Panteon*. (çev. I. B. Fidaner ve M. İ. Keskinoglu). İstanbul: Encore Yayınları.
- Badiou, A. (2016). *Etik-Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme*. (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

- Badiou, A. (2017). *Sonlu ve Sonsuz*. (çev. M. Erşen). İstanbul: Monokl Yayınları.
- Critchley, S. (1999). *Ethics-Politics-Subjectivity: Essays on Derrida, Levinas, and Contemporary French Thought*. New York, NY: Verso.
- Critchley, S. (2002). *On Humour*. New York: Routledge.
- Critchley, S. (2005). Satura Resartus: Living in the Woods with Bears. *Law and Literature*, 17(3), 433-441.
- Critchley, S. (2008). *Infinitely Demanding, Ethics of Commitment, Politics of Resistance*. London: Verso.
- Critchley, S. (2009a). *The Book of Dead Philosophers*. New York: Vintage Books.
- Critchley, S. (2009b). *Anarchism in Endless Demand: An Interview With Simon Critchley*. https://www.ucd.ie/philosophy/perspectives/resources/Simon_critcheley_interview.pdf.
- Critchley, S. (2010). *Sonsuz Talep, Bağlanma Etiği-Direniş Siyaseti*. (çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Critchley, S. (2012a). *The Faith of the Faithless, Experiments in Political Theology*. London: Verso.
- Critchley, S. (2012b). *Kıta Felsefesi*. (çev. H. Gür). Ankara: Dost Kitabevi.
- Critchley, S. (2013). *İmansızların İmanı, Siyasal Teoloji Deneyleri*. (çev. E. Ünal). İstanbul: Metis Yayınları.
- Critchley, S. (2013b). Introduction. *The Anarchist Turn*. (Ed. Jacob Blumenfeld, Chiara Bottici and Simon Critchley). New York: Pluto Press, 1-6.
- Critchley, S. (2014). *The Ethics of Deconstruction, Derrida and Levinas*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Critchley, S. (2014). *Ölü Filozoflar Kitabı*. (çev. T. Kabadayı). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Critchley, S. (2015). *The Problem with Levinas*. In: A. Dianda (ed.) *Simon Critchley*. New York: Oxford University Press.
- Critchley, S. (2016) *İntihar Üzerine Notlar*. (çev. U. Özmakas). İstanbul: Pharmakon Kitap.
- Critchley, S., Goodman, D. & Orange, D. (2018). "We're all mad": Simon Critchley interview. *Psychoanal Cult Soc.* 23, 463-479.
- Critchley, S. (2020). *Mizah Üzerine*. (çev. S. Sam). İstanbul: Monokl.
- Freud, S. (1984). *On Metapsychology: The Theory of Psychoanalysis*. (çev. J. Strachey), England: Penguin Books.
- Freud, S. (1985). Humour. Albert Dickson (Ed.). *Art and Literature* içinde. Londra: Penguin Books.
- Graham, P. (2008). Book Review: *Infinitely Demanding: Ethics of Commitment, Politics of Resistance*. *Contemporary Political Theory*, 7, 451-456.
- Gratton, P. (2007). Just Demanding An Encounter with: Simon Critchley. *Infinitely Demanding: Ethics of Commitment Politics of Resistance*. *PhaenEx* 2, 2, 320-328.
- Heidegger, M. (1997). Sanatın Doğuşu ve Düşüncenin Yolu. Leyla Baydar ve Hasan Ünal Nalbantoğlu (Çev). *Patikalar* içinde (s. 11-31). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Heidegger, M. (2013). *Hümanizm Üzerine*. (çev. Y. Örnek). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

- Kant, I. (2000). *Critique of the Power of Judgment*. (çev. P. Guyer and E. Matthews). New York: Cambridge University Press.
- Lacan, J. (2007) *The Ethics of Psychoanalysis: The Seminar of Jacques Lacan*. Book VII. (trans. D. Porter). New York: Routledge.
- Laing, R. D. (2010) *The Divided Self: An Existential Study in Sanity and Madness*. London: Penguin.
- Levinas, E. (2000). *Sonsuza Tanıklık. Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*. Z. Direk, E. Gökyaran (Haz.). İstanbul: Metis Yayınları.
- MacIntyre, A. (2001). *Ethik'in Kısa Tarihi*. (çev. H. Hünler ve S. Z. Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Nemo, P. (2003). Etik ve Sonsuz. (çev. Ö. Gözel). *Sonsuza Tanıklık, Emmanuel Levinas'tan Seçme Yazılar*. Z. Direk, E. Gökyaran (Haz.). İstanbul: Metis Yayınları, 295-344.
- Nietzsche, F. (1994). *Tragedyanın Doğuşu*. (çev. İ. Z. Eyüboğlu). İstanbul: Say Yayınları.
- Schelling, F. W. J. (1995). Sanat Felsefesi. Ömer Naci Soykan (Çev.). *Kuram-Eylem Birliği Olarak Sanat: Schelling Felsefesinde Bir Araştırma içinde* (s. 308-343). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Thurschwell, A. (2008). Book Review: Infinitely Demanding: Ethics of Commitment, Politics of Resistance. *Law, Culture and the Humanities*, 4, 300-304.

İnternet Kaynakları

- "Yas ve Melankoli." *Ayrıntı Dergisi*. Erişim Tarihi: Kasım 21, 2022. <http://ayrintidergi.com.tr/yas-ve-melankoli/>.